ПРАКСЕОЛОГІЯ ЛЮДВІГА ФОН МІЗЕСА І МЕЖІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В СУДОВО-ЕКСПЕРТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ

ГАЛИНА КРИВОНОЖКО, кандидат технічних наук, старший науковий співробітник, Київське відділення Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» (м. Київ, Україна)

ОЛЕКСІЙ СОБІН, судовий експерт, Науково-дослідний центр судової експертизи у сфері інформаційних технологій та інтелектуальної власності (м. Київ, Україна)

DOI: https://doi.org/10.36059/978-966-397-664-8-14

Вступ. Поширення систем штучного інтелекту у професійній діяльності ставить перед державою подвійне завдання. З одного боку, необхідно використовувати технологічні можливості для пошуку, класифікації, опрацювання великих масивів даних і перевірки робочих гіпотез. З іншого боку, судова експертиза безпосередньо пов'язана з правами людини, доказуванням і довірою до правосуддя, тому швидкість або зручність не можуть бути єдиними критеріями допустимості нового інструмента. Відповідне регулювання має бути конкретним, пропорційним ризику й сумісним із незалежністю судового експерта.

Праксеологія Людвіга фон Мізеса дає методологічну основу для розмежування суб'єкта дії, мети та засобу. Людська діяльність є свідомою і цілеспрямованою: людина визначає бажаний результат, оцінює наявні альтернативи, обирає засоби та відповідає за прийняте

рішення [1]. Система штучного інтелекта (ШІ) не має процесуального статусу судового експерта і не є самостійним носієм професійної відповідальності. Мету застосування, склад даних, допустимий режим роботи, критерії перевірки та остаточний висновок визначає людина. Отже, ШІ слід розглядати як засіб у структурі професійної діяльності, а не як автономного суб'єкта експертного пізнання.

Звідси випливає **вихідне положення дослідження**: предметом державного регулювання має бути не штучний інтелект як абстрактна технологія, а конкретний сценарій його використання. Пошук нормативного документа, розпізнавання тексту, сортування матеріалів, побудова часової лінії, формування робочої гіпотези та безпосереднє використання алгоритмічного результату в обґрунтуванні висновку мають різний вплив на права учасників і на надійність експертного результату. Єдиний режим для всіх операцій був би або надмірним, або недостатнім.

Результати дослідження та їх обговорення. Чинна українська модель уже містить базові обмеження і гарантії. Закон України «Про судову експертизу» поєднує використання досягнень науки і техніки з вимогами законності, незалежності, об'єктивності та повноти дослідження, персональною відповідальністю експерта і забороною втручання у проведення експертизи [2]. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз допускає застосування методів, методик, нормативних документів, стандартів, науково-технічної літератури та програмних продуктів, але вимагає відображати методичну основу і перебіг дослідження у висновку [3]. Тому використання ШІ не скасовує усталених гарантій, а потребує їх конкретизації для нового класу інструментів.

Провідна роль держави у цій сфері не означає адміністративного втручання в конкретне дослідження. Міністерство юстиції України формує та реалізує державну правову

політику, виконує координаційні, організаційні й науково-методичні функції у межах компетенції [4]. Водночас судовий експерт самостійно обирає належні методи, оцінює отримані результати та особисто відповідає за висновок. Регуляторне рішення має встановлювати умови безпечного застосування, вимоги до валідації, документування і контролю, але не підміняти професійне судження експерта.

Для підготовки галузевого рішення пропонується дев'ятиетапний цикл. Спочатку ідентифікується конкретний сценарій: система і версія, професійне завдання, користувач, види даних, очікуваний результат і його місце у дослідженні. Далі визначається рівень впливу: організаційно-технічний, аналітично допоміжний або такий, що може впливати на встановлення ознаки, обґрунтування чи категоричність висновку. На третьому етапі перевіряється, чи достатні чинні закони, методики, стандарти і внутрішні процедури, або потрібна спеціальна рекомендація, SOP чи галузева вимога.

Наступні етапи охоплюють перевірку обов'язкових передумов: законності доступу до даних, компетентності користувача, придатності технічного середовища, захисту інформації, простежуваності операцій та можливості змістовного людського контролю. Після цього оцінюються ризики помилки, упередження, втрати контексту, нерепродукованості та залежності від постачальника. Чим ближче машинний результат до суті експертного висновку, тим суворішими мають бути вимоги до валідації й незалежної перевірки.

До впровадження необхідна контрольована апробація на визначеній категорії завдань. Вона має встановити не лише технічну працездатність, а й межі застосування, типові помилки, умови відтворюваності та порядок дій у разі суперечливого результату. Кожна суттєва операція повинна бути документована: назва і версія системи, вхідні дані, режим роботи, проміжний результат, спосіб

його перевірки, встановлені обмеження та рішення експерта. Висновок не може ґрунтуватися лише на непрозорій відповіді алгоритму.

За результатами апробації компетентний орган приймає одне з кількох рішень: дозволити використання за визначених умов; повернути модель або процедуру на доопрацювання; обмежити сферу застосування; відмовитися від використання; або призначити повторне оцінювання після зміни версії, даних чи функціоналу. Міжнародні підходи до управління ризиками ШІ також виходять із необхідності документованого управління, людського нагляду, простежуваності та постійного контролю змін [5].

Праксеологічний підхід дає змогу перевіряти не лише проголошену мету правила, а і його фактичні наслідки. Надмірне регулювання може законсервувати застарілий процес, створити бар'єр для національних розробників і посилити залежність від великих постачальників. Відсутність належних правил, навпаки, створює ризик неперевірюваного результату, витоку даних, прихованого перенесення помилки та підміни професійного рішення автоматизованою відповіддю. Тому потрібна не загальна заборона або безумовний дозвіл, а пропорційний режим для конкретної функції.

Запропонована модель має практичне значення для державних спеціалізованих установ, атестованих експертів, органів, що призначають експертизу, та розробників професійних цифрових інструментів. Вона дозволяє ще до впровадження встановити, які дані й операції допускаються, хто здійснює перевірку, які результати можуть передаватися на наступний етап і за яких умов необхідне повернення або зупинення процесу. Це зменшує ризик того, що технічно правильна обробка буде застосована до неповних, неналежних або неправильно інтерпретованих вихідних даних.

Висновки. Отже, праксеологія Мізеса не дає готової технічної інструкції для регулювання ШІ, але дисциплінує постановку питання. Суб'єктом професійної діяльності залишається людина; ШІ є засобом; державне рішення повинно стосуватися конкретного сценарію, враховувати мету, альтернативи, стимули, ризики й наслідки. Належне галузеве регулювання має поєднувати контрольовану апробацію, простежуваність, людський нагляд і можливість повторного оцінювання, не порушуючи незалежності судового експерта та його персональної відповідальності за висновок.

Список використаної літератури:

1. Mises, L. von. Human Action: A Treatise on Economics. Indianapolis: Liberty Fund, 2007. URL: https://oll.libertyfund.org/titles/greaves-human-action-a-treatise-on-economics-in-4-vols-lf-ed

2. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. *База даних «Законодавство України»* / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/4038-12

3. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : Наказ Міністерства юстиції України; Інструкція, Форма типового документа, Картка, Рекомендації від 08.10.1998 № 53/5. *База даних «Законодавство України»* / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/z0705-98

4. Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України : Постанова Кабінету Міністрів України; Положення від 02.07.2014 № 228. *База даних «Законодавство України»* / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/228-2014-п#Text

5. Tabassi, E. Artificial Intelligence Risk Management Framework (AI RMF 1.0). NIST AI 100-1. Gaithersburg: NIST, 2023. DOI: 10.6028/NIST.AI.100-1